

MILJØVERNDEPARTEMENTET

Truet natur – nærmere deg enn du tror!

Ny norsk rødliste for arter

Statssekretær
Heidi Sørensen

Konferansen Natur 2010

Stjørdal, 09.11.10

Foto: Marianne Gjørvi

Truet natur – nærmere deg enn du tror!

Det er en glede å få være med på lanseringen av en ny norsk rødliste for arter! Gratulerer med ny liste, Artsdatabanken!

Den forrige norske rødlista kom i 2006. Den har vist seg å være et nyttig redskap for å forvalte arter og deres leveområder. Det knytter seg nå spenning og forventning til hva den nye lista vil vise om status for arter i norsk natur.

Det er også svært spennende at Artsdatabanken i tillegg til rødlista, også gir ut en egen bok om miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter. Det sier seg selv at hvis vi vet mer om hva som påvirker rødlisteartene, har vi bedre grunnlag for å forvalte dem, slik at de kan ivaretas!

Det er svært viktig at Artsdatabanken, som ansvarlig for rødlista, er en sektoruavhengig institusjon som har stor faglig integritet. Rødlista er også utarbeidet etter internasjonalt anerkjente kriterier, og metodikken er åpen. Den som vil kan gå inn og se hvilke vurderinger som ligger bak plasseringen av hver enkelt art på rødlista.

Hvorfor ta vare på naturmangfoldet?

Bildene viser: Slåttemyr med orkidéer, klippeblåvinge, torsk, og barn på fjelltur med Den norske fjellskolen ved Høvringen, Oppland.

Hvorfor skal vi ta vare på naturmangfoldet?

Naturens mangfold har en egenverdi.

Natur gir opplevelser.

Naturen gir grunnlaget for våre liv.

Vi skal ta vare på naturen av både økologiske og økonomiske grunner. Dette henger også nært sammen: Ødelegger vi økosystemene og deres funksjon, har det enorme økonomiske konsekvenser. Dessuten må vi huske på at:

- Restaurering av naturområder og økosystemtjenester koster mer enn vern.
- Dyrt å erstatte naturlige prosesser med kunstige, motvirke og reparere skader.

Hva truer naturmangfoldet?

Naturmangfoldet trues av:

Arealpåvirkninger, både knyttet til urbanisering/utbygginger og innen skogbruk og jordbruk, er den desidert største trussel mot artsmangfoldet i Norge. Norsk Røddliste for arter 2010 har for første gang

en egen rapport som omhandler på påvirkningsfaktorene.

Forurensning er også en trussel mot naturmangfoldet.

Overhøsting er en annen trussel.

Fremmede arter er en stor og voksende trussel mot naturmangfoldet, både globalt og i Norge.

Klimaendringer vil i tiden fremover bli en stadig større trussel mot naturmangfoldet, både globalt og i Norge.

Hva slags naturmangfold har vi?

Trolig 60 000 arter i Norge
Om lag 40 000 arter er kjent
I overkant av 2000 er truet
Stor variasjon i naturtyper

Bildet viser fjellblomsten isssoleie.

Vi har et stort naturmangfold i Norge, til tross for at vårt land befinner seg på de nordlige breddegrader. Vi ikke kan konkurrere med regnskog i tropiske strøk hva gjelder antall arter, men stor variasjon i naturtyper gir også stor variasjon i artsmangfold.

- Det er trolig 60 000 arter i Norge.
- Om lag 40 000 arter er kjente.
- I overkant av 2000 er truet (1941 truede arter i 2006-rødlista, 2398 truede arter i 2010-rødlista).
- Det er stor variasjon i naturtyper, den klart mest varierte naturen i Norden!

Stanse tap av naturmangfold innen 2010

2010-mål ble vedtatt i 2003 under FN-konvensjonen for biologisk mangfold. Landene under konvensjonen vedtok at tapsraten for biologisk mangfold skulle vesentlig reduseres innen 2010.

Norge og EU gikk lenger og vedtok at **tapet av biologisk mangfold skulle stanses innen 2010.**

Vi må innse at vi ikke klarer nå dette målet. 2010-målet har imidlertid hatt en betydning for norsk politikk innen naturforvaltning, selv om vi gjerne skulle sett at målet også var mer kjent i andre sektorer, i kommuner og i fylker og hos andre som fatter vedtak som berører natur.

I Nagoya i Japan, der jeg nettopp har deltatt på den tiende partskonferansen for konvensjonen for biologisk mangfold, ble det vedtatt nye ambisiøse mål for å ta vare på arter og naturtyper fram mot 2020.

For å nå målene om å bevare naturmangfoldet, trenger vi både juridiske og økonomiske virkemidler, og ikke minst økt kunnskap ! Dette vil jeg nå gå nærmere inn på.

Rødlister og naturindeks

Rødlister:
Vurdering av risiko for utdøing

Naturindeks:
Samlede utvikling for økosystemer, basert på indikatorer. Vanlige og truede arter.

6

Rødlista sier noe om hvor mange arter som står i fare for å bli utryddet fra norsk natur, ved å vurdere risiko for utdøing.

Naturindeksen innbefatter også "hverdagsnaturen" vår, den naturen vi har rett utenfor stuedøra. Naturindeksen gjør det mulig å sammenligne tilstanden i ulike økosystemer og geografiske områder. Den kan dermed føre til en bedre forståelse og erkjennelse av de utfordringene vi har om hva som påvirker natur.

Både rødlista og naturindeksen er viktige verktøy, som utfyller hverandre i arbeidet med å ta vare på naturmangfoldet.

Utviklingen av rødlista over tid er i seg selv en viktig indikator for tilstanden for norsk naturmangfold. I tillegg vil rødlista kunne brukes som en indikator i naturindeksen.

Framover skal både Rødlista og Naturindeksen komme ut hvert femte år. Begge vil altså neste gang komme ut i 2015.

Gode nyheter i ny rødliste

125 arter har dødd ut i Norge siden 1800. Eksempler på dette er: **slåttesandbie, klippedue, topplerke og småsandlilje**. Flertallet av artene som har fått status "regionalt utdødd" (RE) på Rødlista, tilhører det gamle kulturlandskapet, eller de er knyttet til gammelskogen.

Ni av de 84 artene antatt utdødd i 2006, er gjenfunnet siden! I tillegg er tre gjenfunnet ved nytolkning av gamle data.

Eksempler på arter som er gjenfunnet er: altaihaukeskjegg, eremitt (*Osmoderma eremita*), en skyggebille ved navn *Upis ceramoides*, en kjukebille ved navn *Combocerus glaber* og en trebukk ved navn *Anaglyptus mysticus*.

Eremitten [bildet t.h.] var antatt utdødd, men er gjenfunnet i en askeallé ved Tønsberg kirkegård. Den har fått sin egen handling og er foreslått som prioritert art etter naturmangfoldloven.

Altaihaukeskjegg [bildet t.v] var antatt utryddet, men er gjenfunnet på en ny lokalitet inne på Varangerhalvøya. Den har også fått en handlingsplan.

Framgang for rød skogfrue

Rød skogfrue er sjelden og vakker orkidé. Den lever i kalkfuruskog og fins kun i sørøstlige deler av Norge, blant annet i Nedre Eiker, der disse bildene er tatt. Den skogfrua jeg ser på har til og med fått sitt eget navn, og blir kalt Dronningen.

Arten er fredet, men på langt nær alle leveområdene er ikke sikret gjennom fredningen. På forrige rødliste var arten vurdert som **kritisk truet**. På den nye rødlista er den vurdert til **sterkt truet**. Dette blant annet fordi flere (i alt åtte) forekomster er innenfor naturreservater som forvaltes med hensyn til arten og at vi har satt inn tiltak gjennom handlingsplan fra 2006. Dette viser at miljøvern virker! Rød skogfrue er også foreslått som prioritert art etter naturmangfoldloven.

Navnet rød skogfrue ble satt av Linné, den kjente svenske botanikeren som levde på 1700 tallet. Den første vitenskapelig registrerte skogfrue i Norge skjedde i 1810, på museet på Tøyen.

På Nord-Jarlsberg museum, finner vi dette bilde av Christine Marie von Cappelen. Det var ikke uvanlig at kvinner av "høy stand" på den tiden befattet seg med botanikk og naturfag. Hun utvidet bl.a. hagen på Eidsfoss hovedgård. I 1815 skrev madame Cappelen floraen "Vildvoxende Planter på Eidsfos og omegn", der hun nevner rød skogfrue.

Et annet eksempel på en art som har det bedre nå, er **kongeørna**. Den var før vurdert som nær truet, men er nå ute av rødlista fordi bestanden trolig er i vekst – både i Norge og i våre naboland.

Et tredje eksempel er planten **bakkekløver**. Den var tidligere vurdert som kritisk truet, men er nå sårbar. Denne finnes på Hovedøya i Oslo, og Fylkesmannen i Oslo og Akershus har en egen skjøtselsplan for denne.

Begge eksemplene viser at naturvern virker.

..men andre arter har fått det verre

Vanlig uer:
Nå sterkt truet

Sanglerke:
Nå sårbar

10

Det er også flere arter som dessverre har fått det verre.

Et par eksempler på slike arter er:

Vanlig uer: Har gått fra å være sårbar til **sterkt truet**. Bestanden har blitt redusert med 50-80 % i løpet av de siste 24 år, og er på et historisk lavmål. Bestanden har sviktende rekruttering siden tidlig på 1990-tallet.

Hovedbudskapet for marine fisk, er likevel at en rekke arter ikke lenger vurderes som truet i Norge.

Sanglerke: Har gått fra nær truet til **sårbar**. Bestanden er trolig redusert med 60 % på 10 år. Arten har også hatt sterk tilbakegang i Sverige i samme periode. Tilbakegangen skyldes arealpåvirkninger i jordbrukslandskapet og intensivering av jordbruket.

Vi har allerede visst noen år at det blinker en rød lampe for mange av sjøfuglene våre. Den nye rødlista viser dessverre ingen bedring - heller tvert om.

Tre nye arter er rødlistet: Alke, fiskemåke og havhest. Samtidig har tre av artene fått en mer alvorlig kategori enn sist. Dette gjelder teist, polarlomvi og krykkje.

Bildene viser: Krykkje (t.v), lunde (øverst til høyre) og alke (nederst til høyre)

Krykkje: Bestanden har blitt redusert med ca 75 % på 30 år i fem viktige hekkeområder. Arten er nå vurdert som **sterkt truet**. Tidligere var den vurdert som sårbar.

Lunde: Lunde var vurdert som **sårbar** i 2006 og har samme kategori i 2010.

Alke på Svalbard: Har gått fra å være nær truet til **sårbar**. Denne fuglen er en fåtallig hekkefugl på Bjørnøya. Den totale bestandsstørrelsen er på 50-250 par. Arten hekker i stort antall langs Norskekysten.

Dverggås – fortsatt kritisk truet

12

De siste årene har dverggåsbestanden vært så liten, at forskerne har vært på fornavn med samtlige gjess. Til tross for egen verneplan for dverggås, regnes arten som sårbar (VU) på global rødliste. Arten er også vurdert som kritisk truet i Norge – både på ny rødliste og på forrige rødliste.

Nå samarbeider Norsk ornitologisk forening med Statens naturoppsyn om et prosjekt der svenske dverggås-kyllinger fra avlsstasjonen "Nordens ark" utstyres med satelittsendere og slippes på Valdakmyra ved Porsangerfjorden i Finnmark. Målet er at de skal trekke sørover til Hellas sammen med ville dverggjess til vinteren.

Det viser seg at dverggjess som mislykkes med hekkingen i Finnmark, tar en omvei via Russland før de drar sørover. Det fortelles om dverggjess som er blitt skutt av snikskyttere og endt i russiske viltgryter.

Satelittsenderne på dverggjess-kyllingene fra "Nordens ark" vil gi oss mer kunnskap om hvor gjessene ferdes og hvordan bestanden utvikler seg.

Statens naturoppsyn har i tillegg hatt kontroll med rødrev i hekkeområdet, noe som også har gitt den sjeldne fuglen en ny sjanse. Dverggåsa er en av kandidatene til å bli en prioritert art etter naturmangfoldloven.

Elvemuslingen – fortsatt sårbar

Elvemuslingen er et fascinerende dyr. Den kan bli 200 år gammel og lagrer informasjon om vannkvalitet i skallet! Som larve lever den på laks eller ørret, så hvis muslingen er der, er det trolig fisk i elva også, og trolig også et livskraftig økosystem. Den er også en av de få dyrearter som blir kjønnsmodne senere enn oss, først i 20-åra.

Elvemuslingen måtte skifte navn fra elveperlemusling, fordi den var så ettertraktet for perlene sine. På bildet ser dere et hodeplagg og en detalj fra en messekappe med perler fra elvemuslingen som "andakinen", dvs. førstepresten, i Valama klosteret i Pechenga har hatt. Klosteret ligger i Russland, 8 mil fra Kirkenes.

Elvemuslingen er en god indikator på elvenes helsetilstand. Tilstanden er mye dårligere for elvemusling i dag enn i 1950. 95 % av bestandene av elvemusling i Europa har forsvunnet de siste tiårene! I dag er det kun levedyktige bestander i Norge, Skottland og på Kola.

Norge har halvparten av Europas forekomster av elvemusling, og en tredjedel av verdens forekomster av elvemusling. Arten er derfor en åpenbar ansvarsart for Norge i henhold til Bern-konvensjonen.

Arten er listet som **sårbar på den norske rødlista** (som i 2006), og som sterkt truet på den internasjonale. Den har fått sin egen handlingsplan og er kvalifisert til å bli en prioritert art etter naturmannofoldloven

Rødlistevurderingen er basert på samlede gytebestander av villaks i norske elver sett under ett.

Derfor er ikke arten villaks rødlistet.

Derimot er bestandene i en rekke elver enten allerede utryddede, truede eller sårbare.

I den nye rødlista er det gjengitt at arten villaks er

- utryddet i 45 av 452 elver og
- har høy risiko for å forsvinne i 32 elver.

Villaks er negativt påvirket av bl.a. rømt oppdrettslaks, lakseparasitten Gyrodaktulus salaris og lakselus.

Situasjonen for villaks i oppdrettsintensive vassdrag er svært alvorlig.

Bjørn

Norge: 15 ynglinger per år. Estimert 6 ynglinger i 2009.

Sverige: Min. 100 ynglinger per år eller 1000 individer, 3200 individer i 2009.

Ulv

Norge: 3 ynglinger per år innenfor ulvesonen, 3 ynglinger bekreftet i 2009 (2 innenfor ulvesonen).

Sverige: 20 ynglinger per år, tak på 210 individer, 23 ynglinger.

Gaupe

Norge: 65 ynglinger per år, 80 ynglinger før jakt i 2010.

Sverige: Min. 250 ynglinger per år eller ca 1250 individer, ca 290 ynglinger per år.

Jerv

Norge: 39 ynglinger per år, 53 ynglinger i 2009 (av disse 7 hiuttak).

Sverige: 90 ynglinger per år 86 ynglinger i 2009 (ca 520 dyr). 111 ynglinger i 2008 (ca 600 dyr).

Mer kunnskap – flere trua arter

Rødlista krever omfattende grunnlagskunnskap.

Artsdatabanken har gjort en veldig bra jobb med å bedre dette kunnskapsgrunnlaget! Den nye rødlista er resultatet av et enormt arbeid, som har involvert over 100 av landets skarpeste artsmangfoldhoder!

Resultatet er i hovedtrekk:

- Ca 21 000 arter er vurdert for rødlista (18 500 arter i 2006).
- 2398 arter er klassifisert som truet (1941 arter i 2006).
- 457 flere arter er truet siden 2006, i hovedsak pga økt kunnskap.
- 46 arter har ny kategori på grunn av antatt reell endring i populasjonen.

Tallene tyder på at det foreslåtte målet om å halvere antallet trua arter på rødlista fortsatt ligger langt fram i tid!

Informasjon om arters leveområder kan søkes opp på artskart, slik det er gjort for klippeblåvingen på kartet vi ser her.

Klippeblåvingen er en handlingsplanart som er foreslått som prioritert art etter naturmangfoldloven. Arten ble særlig berømt i 2006, da den førte til at en lokal reguleringsplan i Halden kommune ble opphevet av Miliøverndepartementet.

Flest trua arter er der vi bor

Her ser dere badeplassen Huk på Bygdøy i Oslo. Den er blant de mest besøkte badeplassene i landet. Noen få meter fra badeplassen vokser dragehodeblomsten. Arten ble beskrevet ny for vitenskapen fra en serie individer samlet fra Snarøya. Dragehodeblomsten er så langt bare funnet i Norge, og kun i Akershus og Buskerud.

På dragehodeblomsten lever dragehodeglansbillen. Den legger egg i knoppene av dragehodet, og larven utvikler seg i blomsten. Dragehodeglansbillen har en mye mer snever utbredelse enn sin vertsplante, og er også mer sårbar for ødeleggelse av sine leveområder.

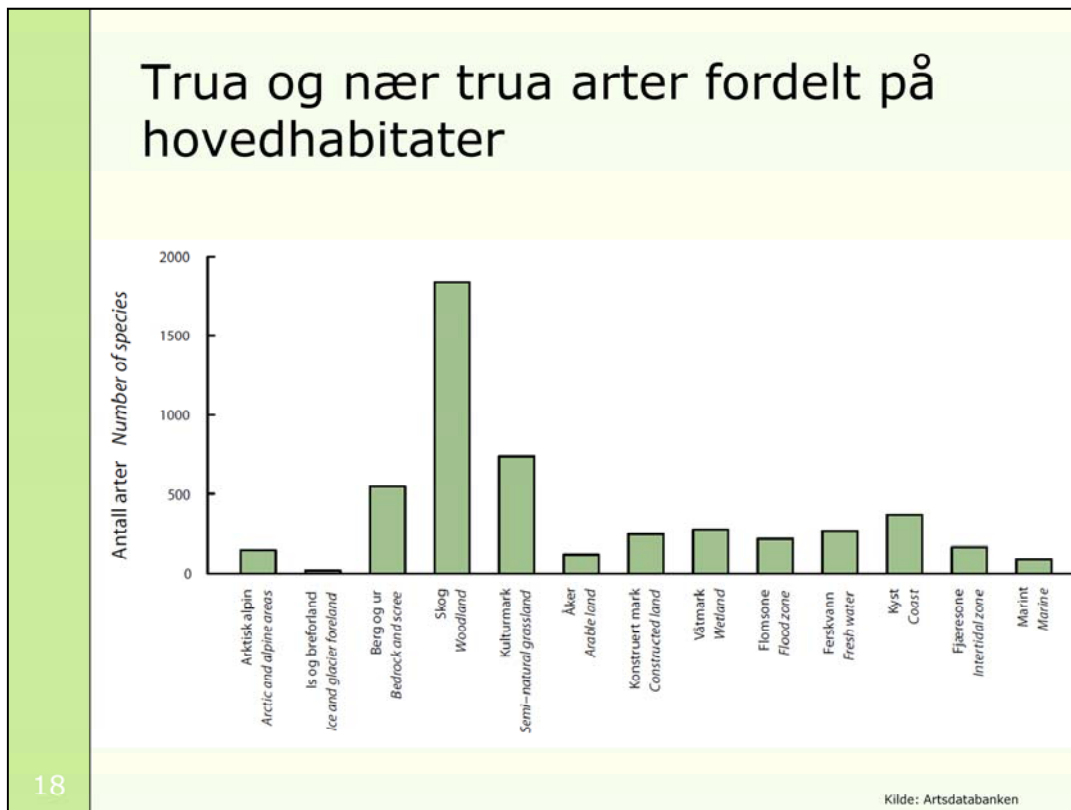
På dette kartet, som er hentet fra Rødliste for arter 2010, ser vi hvor de trua og nær trua artene i Norge befinner seg (totalt 3682 arter).

Grovt sett kan vi si at det er flest trua arter der det er flest folk i dette landet. Nærmere bestemt på Østlandet, der det bor flest folk og er størst press på arealene.

- Oslo & Akershus: 1462
- Vestfold: 1132
- Telemark: 1118
- Østfold: 1104
- Buskerud: 1097

- Troms: 450
- Finnmark: 411

Fordelingen av truede arter henger sammen med i hvilke områder det er flest arter generelt.

Figuren viser hvordan de trua og nær trua artene fordeler seg på hovedhabitater. Noen eksempler:

Skog: 1838 (50 %)

Kulturmark: 741 (20 %)

Kyst: 368 (10 %)

Våtmark: 275 (7,5 %)

Ferskvann: 267 (7,3 %)

Fjæresonen: 164

Arktiske/alpine områder: 147 (4 %)

Marint miljø: 87 (3 %)

Andre hovedhabitater som er vist er: Is og brefront, Berg og ur, Åker, Konstruert mark og Flomsone.

Hva truer i hovedsak artene?

Jordbruk

Foto: Marianne Gjerv

Skogbruk

Foto: Kristin T. Telen

Arealendringer

19

Foto: Marianne Gjerv

Hovedtruslene for trua og nær trua arter (3682 arter i alt) i Norge (unntatt Svalbard) er som følger:

1. **Arealendringer** (fysiske inngrep) utenfor jord- og skogbruk: 2061 arter (56 %). Eksempler på slike arealendringer er boligutbygging, veier, næringsutbygging, masseuttak, utfylling osv.
2. **Skogbruk**: 1406 arter (38,2 %) [klikk]
3. **Jordbruk**: 661 arter (18 %) [klikk]
4. **Forurensning**: 373 arter (10 %). Omfatter flest biller og sopp. Særlig tilførsel av næringsstoffer, men også langtransportert og lokal forurensning.
5. **Klimaendringer**: 117 arter (3 %). Utgjør en større trussel for de truede og nært truede artene på Svalbard.
6. **Høsting** (< 1 %): Gjelder ofte arter som har betydelig interesse for mennesker og som kan være nøkkelarter i økosystemet.
7. **Fremmede arter**. Vurderes i dag å utgjøre en trussel for få av de truede og nærtruede artene.
8. **Andre og ukjente arter**

For 10 % av artene kjenner en ikke til menneskeskapte påvirkninger, eller de utgjør en ubetydelig trussel.

Svalbard: Her regnes klimaendringer og arealendringer som de viktigste påvirkningsfaktoren på truede og nær truede arter.

Rødlista forplikter!

20

Rødlista er viktig for alle som fatter vedtak og gjør tiltak som berører natur. Naturmangfoldloven forplikter alle som fatter vedtak som berører natur, å gjøre vurderinger av miljøprinsippene, og å legge eksisterende kunnskap til grunn for sine vurderinger. Et eksempel på viktig kunnskapsgrunnlag som må tas med i vurderingene, er eventuelle kartlagte lokaliteter av truede arter. Konsekvenser for truede arter skal vurderes og det skal begrunnes hvordan vedtaket bygger på de konkrete vurderingene. Rødlista er et sentralt verktøy i arealplanleggingen i regional og lokal forvaltning, ved konsekvensutredninger og i forbindelse med utbygginger og ulike typer inngrep.

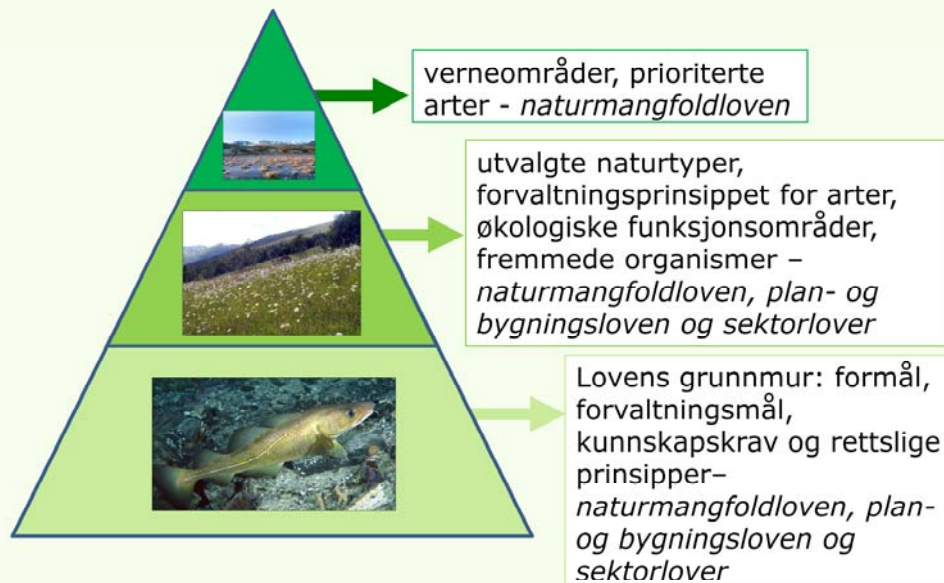
Rødlista er et viktig grunnlag for utpeking av prioriterte arter etter naturmangfoldloven og arter til handlingsplaner.

På bildet ser vi en damfrosk. Den finnes i Norge bare i Arendal kommune og er en art som har fått en egen handlingsplan.

Rødlista er også viktig som grunnlag for prioritering av tiltak innenfor verneområder, og for å målrette slike tiltak.

Videre peker Rødlista på viktige faktorer som truer naturmangfoldet.

Naturmangfoldlovens hovedgrep

21

Kilde: Miljøverndepartementet
Fotos: Bård Løken, Asbjørn Børset, Erling Svensen

Lovens hovedgrep:

Toppen av pyramiden: Her finner vi verneområder og prioriterte arter og det mest verdifulle av norsk natur. Vi skal fortsatt verne viktige områder i norsk natur, blant annet i skog og i marine områder. I tillegg tar vi nå i bruk det nye virkemiddelet Prioriterte arter.

Mellomsjiktet: Her finner vi natur som krever spesielle hensyn, blant annet utvalgte naturtyper, som er et viktig nytt verktøy som vi nå tar i bruk.

Grunnmuren: formål, forvaltningsmål og prinsipper. Gjelder for alle tiltak som berører natur og alle sektorer hvor man fatter vedtak som berører natur.

Prioriterte arter

Moderniserer artsbeskyttelsen - dynamisk

Ser arter og leveområder i sammenheng – økologiske funksjonsområder

Sinoberbille

22

Foto: Stefan Olberg

Avløser naturvernlovens "artsfredning", og til dels "totalfredning" etter viltloven og lakse- og innlandsfiskloven. Gjeldende fredningsvedtak står ved lag inntil de blir opphevet.

Moderniserer artsbeskyttelsen ved å se arter og leveområder i sammenheng i såkalte økologiske funksjonsområder. Det som skiller reglene om prioriterte arter fra tidligere artsfredninger, er at f.eks. tidligere fredninger av planter primært innebærer at man ikke kunne plukke planten, mens det var tillatt å ødelegge området der planten vokste. Nå kan man hindre dette gjennom å etablere økologiske funksjonsområder.

Dynamisk

Aktive tiltak: Skal mange av disse artene tas var på, trenger man aktive tiltak. Derfor skal det utarbeides handlingsplaner, der skjøtsel og aktive tiltak er nødvendig for å ta vare på arten.

Ikke statiske funksjonsområder: Dersom arten flytter på seg, følger det økologiske funksjonsområdet med arten. Mest aktuelt for dyr, f.eks. fugler.

Avprioritering: Det er ikke et siktemål å prioritere en art for "alltid". Siktemålet er å få arten i en så god tilstand at den kan avfredes. Egen hjemmel for dette i loven.

Forslag til prioriterte arter

Foto: Marianne GjØrv

23

Fjellrev
Rød skogfrue
Elvemusling
Stor salamander
Elvesandjeger
Sinoberbille
Dverggås
Eremitt
Honningblom
Klippeblåvinge
Svarthalespove
Dragehode

Her er oversikten over de 12 artene som er forelått prioritert i Direktoratet for naturforvaltnings tilråding til Miljøverndepartementet. For syv av disse er det også foreslått økologiske funksjonsområder.

Fjellrev m/økologisk funksjonsområde

Rød skogfrue m/økologisk funksjonsområde

Elvemusling

Stor salamander m/økologisk funksjonsområde

Elvesandjeger m/økologisk funksjonsområde

Sinoberbille m/økologisk funksjonsområde

Dverggås m/økologisk funksjonsområde

Eremitt

Honningblom

Klippeblåvinge m/økologisk funksjonsområde

Svarthalespove

Dragehode

Vi har allerede startet på neste runde som skal komme i 2011.

Gratulerer!

Foto: Marianne Gjørsv

Foto: Arild Landa

24

[Bildet viser Heidi Sørensen og Erik Solheim ved åpningen av Sjunghatten nasjonalpark i Nordland i 2010.]

Gratulerer Artsdatabanken, med slutføringen av et enormt arbeid som har involvert landets skarpeste artsmangfold-hoder!